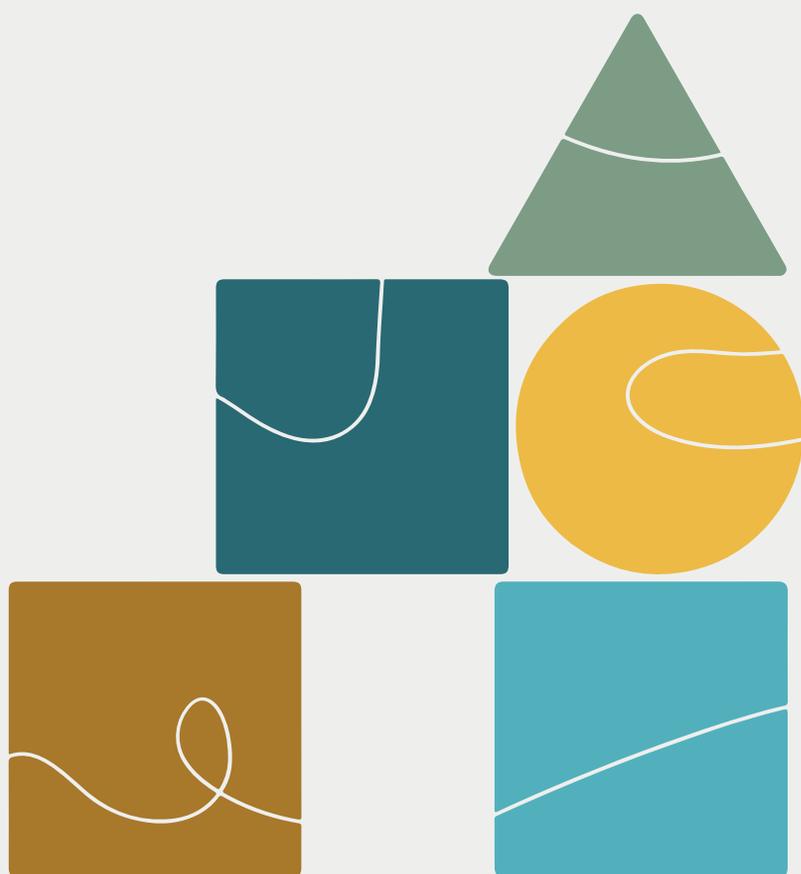

Оцінка найкращих інтересів депортованих дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування з метою їхнього повернення

Цей проєкт відбувається за підтримки Фонду «Партнерство задля стійкості України», який фінансується урядами Великої Британії, Канади, Нідерландів, Сполучених Штатів Америки, Фінляндії, Швейцарії та Швеції.

Дана публікація була підготовлена за підтримки Фонду «Партнерство задля стійкості України». Зміст цієї публікації є виключною відповідальністю Регіонального центру прав людини і не обов'язково відображає позицію Фонду та/або його фінансових партнерів.

ЗМІСТ

**Концепція найкращих
інтересів дитини** **4**

**Складові найкращих
інтересів дитини та
чинники, які впливають
на їхню оцінку** **6**

**Найкращі інтереси
українських
депортованих сиріт
та дітей, позбавлених
батьківського піклування** **8**

**Висновки та
рекомендації** **14**

За відомостями українських органів влади, станом на березень 2024 року РФ депортувала або примусово перемістила 3 790 українських сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування¹. Кількість вивезених “статусних” неповнолітніх потенційно є більшою за рахунок тих, кого російські агенти депортували з окупованих територій до початку повномасштабного вторгнення², а також тих, хто втратили законних представників у зв'язку з агресією.

Щонайменше 380 українських сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, були передані в російські родини під опіку³. Ще 46 неповнолітніх, зокрема і з нових окупованих територій, були усиновлені⁴. Процеси протиправної зміни цивільного статусу українських дітей тривають, так само як депортація і примусове переміщення.

Станом на березень 2024 року в Україну вдалося повернути лише 388 дітей⁵. Серед них є сироти та позбавлені батьківського піклування: як ті, хто опинилися в російських закладах, так і ті, кого взяли на виховання російські громадяни. Метою даної аналітичної довідки є колективна оцінка найкращих інтересів саме цієї категорії неповнолітніх.

Органи влади України не ведуть окрему статистику по повернутим “статусним” дітям. Так само не існує єдиного підходу й механізму колективної та індивідуальної оцінки найкращих інтересів депортованих і примусово переміщених українських сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Це не дозволяє організувати повернення таких неповнолітніх відповідно до чинних міжнародних стандартів і практики. Аналітична довідка спрямована на заповнення даної прогалини. Вона передбачає гнучкий та адаптивний підхід. За умови появи нових фактичних обставин результати оцінки найкращих інтересів можуть бути переглянуті. Так само, в окремих випадках висновки за колективною оцінкою можуть бути відмінними від висновків за індивідуальною, що обумовлено унікальністю становища кожної депортованої і примусово переміщеної дитини.

¹ <https://www.youtube.com/watch?v=xtx7-HgJ694>

² <https://rk.gov.ru/articles/Oddd2bac-ad4c-4466-ab27-13761f149e44>

³ <http://deti.gov.ru/detigray/upload/documents/April2023/QYQjD1VHtINu74bQuDAF.pdf>

⁴ <https://meduza.io/feature/2024/03/11/oni-mogut-nachat-protivodeystvovat>

⁵ <https://childrenofwar.gov.ua/>

Концепція найкращих інтересів дитини

Принцип найкращих інтересів є основоположним у сфері заохочення та захисту прав дитини. Він полягає в пріоритезації безпекових, соціальних, економічних та гуманітарних потреб дитини, так само як і збереження її ідентичності, в розробці й імплементації політик, законів та рішень, які прямо чи опосередковано її стосуються.

Принцип найкращих інтересів дитини був розвинутий у національному праві й практиці Великої Британії, Зімбабве, Індії, Канади, США та Франції щодо розв'язання сімейних спорів та питань опіки⁶. На міжнародному рівні його включено до Женевської декларації прав дитини 1924 року⁷, Декларації ООН про права дитини 1959 року⁸, Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 року⁹, Конвенції ООН про права дитини 1989 року¹⁰, а також у регіональні правозахисні інструменти.

Принцип найкращих інтересів дитини також відображений у національному праві: Законі України “Про охорону дитинства” 2001 року¹¹, Сімейному кодексі України 2002 року¹², практиці Конституційного Суду України¹³ та Верховного Суду¹⁴ в справах про визначення місця проживання дитини, позбавлення батьківських прав та встановлення опіки, про надання дозволу на виїзд за кордон.

Принцип найкращих інтересів застосовується як на індивідуальній основі, так і до групи дітей, яку можливо ідентифікувати, при розробці будь-яких заходів щодо неї. Комітет ООН з прав дитини підкреслив: найкраще забезпечення інтересів дитини відбувається

⁶ https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/is_best_interest_low_eng.pdf

⁷ <https://www.geneve-int.ch/1923-geneva-declaration-rights-child>

⁸ <https://digitallibrary.un.org/record/195831?ln=ru>

⁹ <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-elimination-all-forms-discrimination-against-women>

¹⁰ <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child>

¹¹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>

¹² <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>

¹³ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-09#Text>

¹⁴ Див., але не виключно <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/546879/>, https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogliady/2022_09_27_Ogliad_KCS_2.pdf

ся тоді, коли до уваги беруться одночасно і колективні, й особисті права. При цьому визначення найкращих інтересів дитини має відбуватися крізь призму конкретних обставин, в яких знаходиться неповнолітній¹⁵.

На думку експертів Комітету, думка дорослого про найкращі інтереси дитини не може превалювати над обов'язком дотримуватися всіх прав дитини, між якими не існує ієрархії. При цьому, не може бути будь-якого зловживання щодо маленьких або недієздатних дітей, які не можуть висловити свою думку. У ході визначення найкращих інтересів заборонено спотворення та маніпулювання тлумаченням принципу з боку держав, батьків та інших осіб, під контролем яких перебуває дитина¹⁶. Європейський суд з прав людини дійшов до висновку, що найкращі інтереси дитини “за своєю природою та важливістю мають переважати над інтересами її батьків”¹⁷.

---

¹⁵ <https://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2FPPRiCAqhKb7yhsqIkirKQZLK2M58RF%2F5F0vEAXPu5AtSWvliDPBwwUDNU%2BXzNo%2BP87FA3t6o0hLTWqi3zDRy4oCA3DO7%2FTHxE70da0GupUJShCbh9%2FH1atuz>

¹⁶ *ibid*

¹⁷ https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_126#Text, п. 54

Складові найкращих інтересів дитини та чинники, які впливають на їхню оцінку

Складові найкращих інтересів дитини розвиваються разом із самою концепцією. На міжнародному рівні після Другої світової війни при визначенні найкращих інтересів, зокрема депортованих неповнолітніх, брали до уваги три компоненти: фізичну, емоційну та юридичну безпеку. Останні два елементи були складними для встановлення, що призводило до публічних обговорень й політизації результатів оцінки, коли інтереси держави превалювали над потребами дитини¹⁸.

Нині основні елементи для оцінки найкращих інтересів відображені в Зауваженні загального порядку №14 (2013) Комітету ООН з прав дитини. У той же час, аналізуючи відповідність наведеним нижче складовим, слід брати до уваги унікальність обставин, в яких опинилися українські діти у зв'язку з агресією РФ. У списку елементів, визначених Комітетом, який не є вичерпним:

- погляди та прагнення дитини;
- ідентичність, приналежність до вікової та статевої групи;
- турбота, захист і безпека;
- благополуччя;
- сімейне оточення;
- соціально-культурний контекст;
- фактори вразливості;
- розвиток дитини;
- освітні, медичні, інші унікальні потреби.

Крім того, на результати оцінки найкращих інтересів дитини або групи дітей впливає низка факторів, пов'язаних із ситуацією, в якій вони опинилися. Серед таких чинників – національність (зокрема,

¹⁸ <https://dokumen.pub/in-the-childrens-best-interests-unaccompanied-children-in-american-occupied-germany-1945-1952-1487521944-978-1487521943.html>

громадянство неповнолітнього), виховання, етнічне, культурне та мовне походження. На думку Комітету ООН з прав дитини, забезпечення неповнолітньому доступу до території його походження є необхідною умовою для здійснення оцінки найкращих інтересів. Остання повинна проводитися в дружній та безпечній атмосфері кваліфікованими спеціалістами, які мають підготовку щодо поводження з дітьми, які постраждали від збройного конфлікту.

Забезпечення принципу врахування думки дитини вимагає попереднього надання дитині вичерпної інформації про її права, зокрема на спілкування з рідними та близькими, про долю її сім'ї та ситуацію в державі походження. Це пов'язано, зокрема, з нерозривністю найкращих інтересів дитини з культурою та мовою держави походження, збереженням сімейного оточення, яке охоплює батьків (осіб, які їх замінюють), інших родичів, друзів, школу, громаду¹⁹. Подібним чинником, який впливає на оцінку найкращих інтересів, є збереження стабільності повсякденного життя дитини, спроможність та бажання неповнолітнього інтегруватися в нове середовище²⁰.

Важливим фактором для оцінки найкращих інтересів дитини також є забезпечення права на освіту. Визнання нерозривності цих двох категорій відображено, зокрема, в законодавстві та практиці держав Африки²¹. У цьому контексті поняття “освіта” виходить далеко за рамки формальної шкільної освіти та охоплює широке коло життєвих ситуацій та процесів пізнання, які дозволяють дітям як індивідуально, так і в групі розвивати свою особистість, таланти та здібності. Освіта, яка має вагоме значення в умовах миру, ще більш важлива під час збройного конфлікту²². Невід'ємним від найкращих інтересів дитини є імплементація Дакарських рамок дій, які закликають забезпечити відповідність освітніх програм цілям досягнення миру, терпимості, попередженню насильства та конфліктів²³.

¹⁹ <https://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2FPPrICAqhKb7yhsqIkirKQZLK2M58RF%2F5F0vEAXPu5AtSWviiDPBvwUDNU%2BXzNo%2BP87FA3t6o0hLTWqi3zDRy4oCA3DO7%2FTHxE70da0GupUJShCbh9%2FHlatulz>

²⁰ <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-175140%22%7D>, paras. 83-84

²¹ <https://www.cedol.org/wp-content/uploads/2012/02/222-226-2007.pdf>

²² https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/TreatyBodyExternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=5&DocTypeID=11

²³ <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000121147>

Найкращі інтереси українських депортованих сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування

Депортовані, примусово переміщені сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, залишаються громадянами України, щодо яких вона має обов'язки, закріплені в міжнародних договорах та в національному праві. Те ж саме стосується “статусних” неповнолітніх на непідконтрольних територіях. Факт нав'язування Росією власного громадянства згаданим категоріям дітей є нікчемним з юридичної точки зору²⁴ та не визнається в ході оцінки найкращих інтересів.

Відповідно до рішення Конституційного Суду України №3-рп/2009 держава відповідальна за долю дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування²⁵. Вона має вжити всіх необхідних та можливих заходів для розшуку та повернення в Україну дітей, які були незаконно вивезені за кордон, у тому числі у зв'язку з обставинами, пов'язаними з воєнними діями і збройними конфліктами²⁶. При цьому захищати таких дітей – обов'язок як держави, так і кожного дорослого члена суспільства²⁷.

Згідно із Зауваженням загального порядку №6 (2005) Комітету ООН з прав дитини²⁸, з метою повернення неповнолітніх до країни походження – України, необхідно оцінити його відповідність найкращим інтересам дитини. Це неможливо зробити на території, підконтрольній РФ або Білорусі, у зв'язку з відсутністю умов для належного висловлення думки дитини. Усвідомлене волевиявлення уможлиблює лише “дружня і безпечна атмосфера”. Така атмосфера є неможливою в умовах перебування дитини без су-

²⁴ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/362-2019-%D1%80#Text>

<https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20221118IPR55715/meps-vote-not-to-accept-passports-issued-by-russia-in-occupied-areas>

UN General Assembly, Situation of human rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine, G.A. Res. 72/190, 19 December 2017, p. 2

Human Rights Committee, Concluding Observations on the Seventh Periodic Report of the Russian Federation, U.N. Doc. CCPR/C/RUS/CO/7, 28 April 2015, para. 23

²⁵ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-09#Text>

²⁶ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>, стаття 32

²⁷ <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/HRBodies/CRC/Discussions/Recommendations/Recommendations2005.doc>, para. 653

²⁸ <https://digitallibrary.un.org/record/566055>

проводу на території, підконтрольній державі-агресору. У таких умовах також не має доступу до вичерпної та правдивої інформації про ситуацію в Україні, оскільки це вимагало би від держав-агресорів визнати своє протиправне діяння. Крім того, російські агенти зумисно спотворюють реальність. Зафіксовані непоодинокі випадки, коли дітям говорили про капітуляцію України, припинення її існування²⁹, а також залякували кримінальним переслідуванням і насильством над членами родини або над самим неповнолітнім у разі повернення³⁰. Окремі діти зазнавали тиску з боку російських спецслужб, що було однією з причин їхньої відмови від репатріації³¹.

Варто врахувати, що українські діти опинилися під контролем РФ у зв'язку з міжнародними протиправними діяннями: агресією та анексією окупованих територій, депортацією або примусовим переміщенням. Це означає, що відповідальна за ці дії держава є не належним суб'єктом для незалежної оцінки найкращих інтересів неповнолітніх. Думка російських агентів – високопосадовців, психологів, соціальних служб, “прийомних батьків” – щодо найкращих інтересів не є тотожною таким інтересам і має бути відкинута, оскільки призводить до порушення інших прав дитини.

Серед таких прав, на думку Комітету ООН з прав дитини, визначальними для оцінки найкращих інтересів є право на життя, а також право зберігати свою ідентичність, зокрема громадянство, ім'я та родинні стосунки³².

РФ послідовно нав'язує власне громадянство українським дітям під її ефективним контролем. Указ Президента РФ №330³³ (згодом замінений Указом №11³⁴) фактично дозволяє ухвалювати рішення щодо примусової зміни громадянства стороннім особам та організаціям, які можуть бути призначені російською владою чи окупаційними адміністраціями. Громадянство РФ автоматично отримують діти, народжені на окупованих територіях після 24 лютого 2022 року³⁵.

²⁹ Див. наприклад, <https://www.youtube.com/watch?v=58vAb9aS8Vo>
<https://www.pravda.com.ua/articles/2023/05/3/7400386/>
<https://tsn.ua/ukrayina/bili-tih-hto-za-ukrayinu-vikradeniy-hlopchik-rozpoviv-yak-okupanti-znuschayutsya-nad-ditmi-2292202.html>

³⁰ Див. наприклад, <https://www.radiosvoboda.org/a/eksklyuzyvne-intervyu-povernutoho-z-rosiyi-bohdanayermokhina/32720969.html>

<https://life.pravda.com.ua/society/2023/06/1/254619/>
<https://meduza.io/feature/2023/05/04/oni-uchat-nenavidet-roditeley-i-ukrainu-a-potom-lyubit-rossiyu>
<https://www.helsinki.org.ua/articles/chomu-batky-deportovanykh-ditey-boiatsia-zvynuvachen-u-spivpratsi-z-vorohom-eksperty-prezentuvaly-doslidzhennia/>

³¹ <https://grivna.ua/publikatsii/ya--zagublena-dusha-istoriya-vikradenogo-hersonskogo-pidlitka-yakogo-povernuli-z-rf-ale-e-pitannya>

³² https://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/gc/crc_c_gc_14_eng.pdf

³³ <http://www.kremlin.ru/acts/bank/47886>

³⁴ <http://publication.pravo.gov.ru/document/0001202401040003>

³⁵ <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/14924159>

Уповноважена з прав дитини Марія Львова-Бєлова заявляє³⁶, що діти зберігають українське громадянство і можуть скористатися перевагами обох правових статусів. Однак це суперечить статті 10 Федерального закону “Про громадянство Російської Федерації”, яка передбачає, що громадянин з подвійним чи множинним громадянством розглядається лише як громадянин РФ незалежно від місця його проживання за винятком випадків, які передбачені федеральним законом або міжнародним договором РФ³⁷. Згаданого договору між Україною та Росією не існує.

Що стосується права на ім'я, то випадки його повної зміни є поодинокими й трапляються, переважно, щодо дітей віком до 3 років³⁸. Окремі старші діти набувають прізвища російського “опікуна”³⁹. Імена українською мовою завжди транслітеруються російською, що є порушенням права на використання своєї культури та мови.

У контексті збереження родинних зв'язків слід підкреслити, що, на думку Комітету ООН з прав дитини, збереження сімейного оточення охоплює також і підтримку зв'язків дитини з бабусями та дідусями, дядьками й тітками, а також з друзями, школою і громадою. Дітям, які не можуть возз'єднатися зі своїми сім'ями, важливо сприяти встановленню піклування саме в громаді, оскільки воно базується на місцевій культурі та забезпечує поступальний розвиток у навчанні та соціалізації⁴⁰. З цієї точки зору, саме повернення в Україну відповідає найкращим інтересам її неповнолітніх громадян.

Передача українських дітей на виховання росіянам та збереження такої опіки йде всупереч найкращим інтересам неповнолітніх. Передусім, росіяни є громадянами держави-агресора. Перебування в родині таких осіб подекуди за кілька тисяч кілометрів від держави походження дитини, руйнує⁴¹ сталість та безперервність догляду. Останній має бути організований таким чином, щоб запобігти використанню дітей стороною збройного конфлікту. Натомість зафіксовані випадки залучення дітей до пропагандистської діяльності⁴², до мілітаризованих об'єднань, зокрема Юнар-

³⁶ <https://web.archive.org/web/20230410183035/https://deti.gov.ru/detigray/upload/documents/April2023/QYQjD1VHtINu74bQuDAF.pdf>

³⁷ <http://www.kremlin.ru/acts/bank/49216>

³⁸ <https://istories.media/stories/2023/11/23/mironov-i-deti/>

³⁹ <https://dzen.ru/a/Zcg7xdQCrygQnv-A>

⁴⁰ https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/icrc_002_1011.pdf

<https://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2FPPrICAqhKb7yhsqlkirKQZLK2M58RF%2F5F0vEAXPu5AtSWvliDPBvwUDNU%2BXzNo%2BP87FA3t6o0hLTWqi3zDRy4oCA3DO7%2FTHxE70da0GupUJShCbh9%2FHlatulz>

⁴¹ <https://dzen.ru/a/ZAf445DTsBHsVpTj>

⁴² <https://www.rbc.ua/ukr/news/spasibo-dyadya-yura-rosiyani-viveli-kontsert-1677354903.html>

<https://360tv.ru/news/mosobl/malchik-iz-dnr-prinjal-uchastie-v-shestvii-bessmertnyj-polk-vo-vnukove/>

<https://www.ntv.ru/novosti/2756174/> <https://www.google.com/url?sa=i&url=https%3A%2F%2Fkfs-yanao.ru%2Fnarrativ>

мії⁴³, до носіння символіки ворога⁴⁴, написання листів російським солдатам⁴⁵. Українські діти стають жертвами політичної та релігійної індоктринації⁴⁶, що пов'язано, зокрема, з родом діяльності їхніх російських "прийомних батьків". Важливо, що опіка не має бути надана особам, які безпосередньо або опосередковано беруть участь в збройному конфлікті. Однак українські діти були передані особам, які воюють⁴⁷ або мають родичів, які воюють в Україні⁴⁸. Опіка над низкою дітей, зокрема над маленькими, була встановлена без урахування їхньої думки. Водночас у зв'язку з примусовими умовами, створеними РФ, навіть висловлена думка не виправдовує насильницьку передачу в російські родини, хоча може вплинути на міру відповідальності винних осіб.

Перебування українських дітей у закладах інституційного догляду в РФ так само не відповідає найкращим інтересам. З-поміж іншого, це пов'язано з включенням українських дітей до Федерального банку даних сиріт, що дозволяє їхнє усиновлення та встановлення опіки громадянами РФ⁴⁹. Також важливо підкреслити, що подеколи російські агенти свавільно змінювали місце перебування депортованих й примусово переміщених неповнолітніх по кілька разів⁵⁰, що не сприяло подоланню травми, пов'язаною з агресією. Російська система формальної і неформальної освіти була насаджена українським дітям всупереч нормам міжнародного права. Вона спрямована на політичну індоктринацію, русифікацію та мілітаризацію неповнолітніх громадян України, що не відповідає принципу найкращих інтересів⁵¹.

Рівень інтеграції дитини в РФ та тривалість відсутності в державі походження не може тлумачитися на користь відмови в повернен-

---

e%2Fobschestvo%2Fsemja-kolesnik-roditelskaja-mudrost&psig=AOvVaw0oJAX7NQKAm6yDeYsP-6-f&ust=1711468353175000&source=images&cd=vfe&opi=89978449&ved=0CBQQjhxqFwoTCOjO4tPij4UDFQAAAAAdAAAAABAD

⁴³ Див., наприклад <https://kherson-news.ru/society/2023/04/06/116444.html>

<https://tsn.ua/ru/ukrayina/poteryannaya-dusha-i-posledstviya-propagandy-istoriya-vyravshegosya-iz-rf-ukrainskogo-podrostka-no-boyaschegosya-vozvrashchatsya-v-ukrainu-2539048.html>

⁴⁴ Див. наприклад, <https://rutube.ru/video/4568dae3785f8b25a1767ad557789a9b/>

⁴⁵ Див. наприклад, <https://dzen.ru/a/ZJKXbjjBykUwoNBu>

⁴⁶ Див. наприклад,

<https://meduza.io/feature/2023/04/20/ombudsmen-mariya-lvova-belova-govorit-chno-usynovila-rebenka-iz-mariupolya-ego-zovut-filipp-i-u-nego-est-zakonnye-opekuny-v-ukraine>

<https://www.stopcor.org/section-suspilstvo/news-16-richnij-hlopets-z-pid-mariupolya-vtik-vid-rosijskoi-simi-i-povernuvsya-v-ukrainu-detali-20-12-2022.html>

<https://www.google.com/url?sa=i&url=https%3A%2F%2Fks-yanao.ru%2Fnarrative%2Fobschestvo%2Fsemja-kolesnik-roditelskaja-mudrost&psig=AOvVaw0oJAX7NQKAm6yDeYsP-6-f&ust=1711468353175000&source=images&cd=vfe&opi=89978449&ved=0CBQQjhxqFwoTCOjO4tPij4UDFQAAAAAdAAAAABAD>

<https://tass.ru/v-strane/17106919>

⁴⁷ Див. наприклад,

<https://stories.media/news/2024/01/26/semya-pskovskogo-desantnika-usynovila-rebenka-vivezennogo-iz-donetskoj-oblasti-v-ukraine-voennogo-obvinyayut-v-ubiistvakh-mirnikh-zhitelej/>

⁴⁸ Див. наприклад, <https://ngs.ru/text/family/2022/10/25/71761355/>

<https://omsk.bezformata.com/listnews/hotcenko-vo-vremya-poezdki-v-bolshereche/120661522/>

⁴⁹ <http://www.bryanskobl.ru/docs/ombudsman/child-report-2023.pdf>, p. 101

⁵⁰ Див. наприклад, <https://www.miloserdie.ru/article/vy-nuzhny-gotovtes-vezut-detej-iz-donbassa/>

<https://www.youtube.com/watch?v=P3eLEw3Nz7o>

⁵¹ https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRC%2FCR%2FRUS%2FCO%2F6-7&Lang=en

ні неповнолітнього в Україну. Саме репатріація дозволяє забезпечити спадкоємність у вихованні дитини відповідно до її етнічного, релігійного, культурного та мовного походження⁵². Слід підкреслити, що РФ послідовно відмовлялася повертати дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування^{53,54}, та чинила штучні перешкоди для репатріації, що й обумовило невиправдану затримку повернення, яка сягає порогу окремого воєнного злочину⁵⁵.

У той же час, у процесі повернення дитини, крім колективної, має бути проведено індивідуальну оцінку найкращих інтересів. В обмеженій кількості випадків репатріація, яка супроводжується сепарацією з “прийомними батьками”, може їм не відповідати. Зокрема, українські діти віком 1-3 роки, протиправно передані в російські родини в 2014 році, які не мали сформованої української ідентичності і всі ці роки після насильницької передачі виховувалися виключно як російські громадяни, нині у випадку повернення можуть зазнати непропорційної психологічної травми з тривалими наслідками для ментального й фізичного розвитку.

У той же час, продовження перебування таких дітей під опікою російських громадян можливе виключно за умови встановлення органами влади України наступного:

- 1) дитина не була насильницьки вилучена з кровної родини та/або викрадена;
- 2) кровні родичі дитини не зазнали переслідувань з боку російських агентів;
- 3) передача дитини в російську родину відбулася у зв'язку з відмовою від дитини, неналежним виконанням батьками/іншими законними представниками їхніх обов'язків по догляду за дитиною⁵⁶;
- 4) дитина висловлює свою згоду залишатися в російській родині в умовах, які відповідають вимогам щодо вільного вираження поглядів;
- 5) повноваження законних представників дитини переглянуті відповідно до національного права України.

Наявність цих умов не впливає на процес притягнення до відповідальності осіб, які організували та заохочували депортацію і насильницьку передачу українських дітей у російські родини.

⁵² <https://digitallibrary.un.org/record/566055>

⁵³ Див. наприклад, <https://shorturl.at/grR13>

⁵⁴ Див. наприклад, <https://www.radiosvoboda.org/a/deportatsiya-ukrayinskykh-ditey-lvova-byelova-rozmova-faktchek/32676520.html>

⁵⁵ Див. більше <https://www.lemkinstitute.com/ukraineproject/icc-communication> (2nd Addendum)

⁵⁶ Mutatis mutandis <https://collections.arolsen-archives.org/en/search/topic/6-1-2-0005?s=DE%20ITS%206.1.2>

Відповідність повернення найкращим інтересам дитини залежить також від рівня безпеки й соціально-економічної ситуації в державі походження⁵⁷. У даному контексті для кожного неповнолітнього слід розробити індивідуальну траєкторію (план) репатріації з визначенням місця проживання в тих регіонах України, які є умовно безпечними. Повернення в прифронтові населені пункти не відповідає найкращим інтересам дитини.

Передумовою повернення сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, є їхнє попереднє влаштування на сімейні форми виховання. При цьому тимчасово з метою забезпечення права на висловлення поглядів, дитина може бути розміщена в закладі інституційного догляду для підбору прийомної родини, яка її задовольняє⁵⁸. Призначення законного представника без урахування думки дитини, якщо вона здатна її висловити, не відповідає найкращим інтересам. В українській практиці існують позитивні кейси передачі неповнолітнього на виховання особам з його громади. Такі сім'ї були вимушені покинути звичне місце проживання у зв'язку з агресією РФ та/або окупацією. Водночас, після інтеграції в новій громаді, вони пройшли відповідне навчання, мають належні побутові умови, бажання і потенціал для виховання прийомної дитини. Подібна практика є показовою з точки зору забезпечення найкращих інтересів, оскільки спільне походження, досвід, мова сприяють не травматичній реабілітації та реінтеграції повернутого з-під контролю РФ неповнолітнього.

Вимога щодо адекватних умов догляду за дитиною поширюється не лише на форму виховання та місце проживання, однак і на належний супровід з боку соціальних і медичних працівників, психологів і кейс-менеджерів. Національні програми реабілітації та реінтеграції є необхідними для забезпечення найкращих інтересів повернутих дітей, хоча й можуть спочатку існувати як пілотні проєкти або ж делегування повноважень неурядовим організаціям. З часом важливо затвердити відповідні стратегії на державному рівні.

---

⁵⁷ <https://digitallibrary.un.org/record/566055>

⁵⁸ *ibid*

Висновки та рекомендації

У переважній більшості випадків виключно повернення українських дітей на територію держави громадянства відповідає їхнім найкращим інтересам⁵⁹. Репатріація дозволяє гарантувати безпеку та захист прав неповнолітніх громадян, їхнє благополуччя, поступальний розвиток, задоволення освітніх, соціальних, культурних та інших унікальних потреб, зокрема пов'язаних із належністю до категорії сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Ще до моменту проведення оцінки має презюмуватися, що повернення в Україну відповідає найкращим інтересам дитини. Лише наявність виключних індивідуальних обставин може нівелювати цю презумпцію. Проведення незалежної і належної оцінки найкращих інтересів дитини у будь-якому випадку є неможливим на території під контролем РФ або Білорусі.

Колективна оцінка найкращих інтересів має супроводжуватися індивідуальною. У виключних випадках може постати питання про доцільність збереження зв'язків української дитини з російськими "прийомними батьками". З'ясування наявності умов для цього має відбуватися поза межами держави-агресора із забезпеченням неповнолітньому права вільно висловити свої погляди.

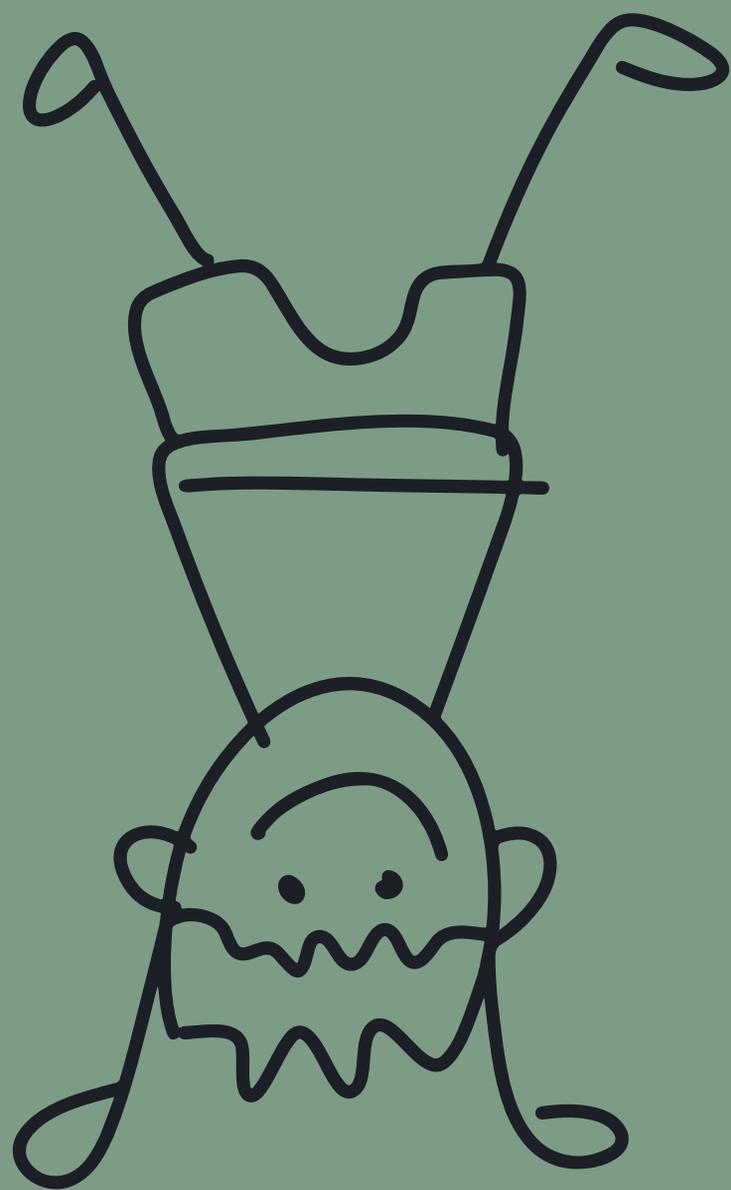
Повернення сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування з держав-агресорів та з окупованих територій відповідно до найкращих інтересів потребує належної підготовки України.

Зокрема,

1. Посилення механізму збору статистичних даних про таких дітей із забезпеченням гендерно-дезагрегованого підходу та відображенням відомостей про вік, стан здоров'я, наявність законного представника в неповнолітнього, готового до виконання своїх функцій.

⁵⁹ Див. також <https://www.osce.org/files/f/documents/7/7/542751.pdf?fbclid=IwAROGzKI-GpNUYN1hNPJYQGPYsCxY5Wpm-Xj2ZyLQF4lvYZezz1gUrpcaJ-k>
<https://pace.coe.int/en/files/33348>

2. Проведення реформи деінституціалізації, включаючи короткострокові заходи щодо возз'єднання або розміщення дітей з установ інституційного догляду в біологічних або прийомних сім'ях в умовно безпечних регіонах України.
3. Створення окремого реєстру прийомних батьків, готових взяти на виховання дітей, депортованих або примусово переміщених російськими агентами.
4. Забезпечення розробки індивідуальної траєкторії (плану) повернення кожної сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, з урахуванням результатів колективної оцінки найкращих інтересів та з обов'язковим проведенням індивідуальної оцінки, як тільки для цього будуть створені належні умови.
5. Вжиття заходів для реабілітації та реінтеграції повернутих дітей, зокрема шляхом розробки та імплементації відповідної державної політики, пілотних проєктів або державно-приватного партнерства.
6. Розробка та імплементація в партнерстві з неурядовими організаціями, громадами, родинами й дітьми, всеохоплюючої національної політики з питань дітей та сім'ї, яка гарантуватиме підтримку у формі соціальних, медичних, консультаційних послуг, психологічної допомоги, освіти й належних побутових умов.

Regional Center for Human Rights

2024